

Пропозиції законодавчих змін

*Захист осіб, які беруть участь у кримінальному
судочинстві*

**Роман Жовнір
Олена Лебеденко-Матвєкас**

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

Ці пропозиції (policy paper) підготовлено на основі матеріалів громадських розслідувань корупційних правопорушень, які були проведені громадськими детективами Проекту “Підтримка запобігання корупції та проведення розслідувань шляхом залучення громадськості на місцевому рівні” (WikiInvestigation), що фінансується програмою Європейського Союзу “Підтримка громадянського суспільства, місцевої влади та прав людини в Україні”.

Ці пропозиції націлені на впровадження у національне законодавство досвіду та здобутків країн Європейського Союзу (Фінляндії, Латвії, Естонії) та США у сфері забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, приведення функціонування існуючої системи забезпечення безпеки України у відповідність до реалій сьогодення та оптимізації використання коштів державного бюджету, призначених на ці цілі.

Пропозиції до законодавчих змін рекомендовані до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з метою ухвалення нового Закону України “Про правовий захист викривачів”.

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

1. Визначення проблеми.

Проголошений Україною курс на активізацію боротьби з організованою злочинністю та корупцією у вищих ешелонах влади актуалізує питання запуску ефективної системи забезпечення безпеки осіб під час та після судового процесу.

Із закріпленням у Кримінальному процесуальному кодексі України можливості суду обґрунтувати свої висновки лише за допомогою показань, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, і покладення на сторону обвинувачення обов'язку забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення, ефективність інституту забезпечення безпеки осіб, які надають такі показання є вкрай важливим.

Основу правового регулювання в цій сфері складає Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (Далі – Закон). Ним передбачено підстави, приводи та порядок здійснення уповноваженими органами України правових, організаційно-технічних, інших заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань на життя, здоров'я, житло і майно осіб, які беруть участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів чи в судовому розгляді кримінальних справ. Метою цих заходів є створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя.

Також чинний Кримінальний процесуальний кодекс містить положення, спрямовані на унеможливлення впливу на потерпілого чи свідків та інших учасників кримінального судочинства. Наприклад, розділ 2 містить заходи забезпечення кримінального провадження, які покликані попередити можливий негативний вплив на зазначених осіб. А статті 56 та 66 відповідно закріплюють права свідка та потерпілого заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Кримінальний кодекс України передбачає наступні склади злочинів, закріплення яких є важливою гарантією безпеки осіб та відповідає рекомендаціям Ради Європи і досвіду зарубіжних країн: ст. 380 ККУ – нежиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист; ст. 381 ККУ – розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист; ст. 386 ККУ – перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку.

Забезпечення безпеки тих свідків, які є засудженими у зв'язку із участю в кримінальному провадженні передбачено Кримінально-виконавчим кодексом (статті 10, 50, 104).

Українські науковці та юристи-практики неодноразово наголошували на тому, що викладені в законодавстві норми не відповідають вимогам сучасності.¹

Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (далі – Закон) прийнято ще у 1993 році, тож він не повною мірою відповідає викликам сьогодення, а також європейським стандартам, які були взяті до уваги в багатьох країнах ЄС при прийнятті нового законодавства про захист свідків. Основні європейські стандарти містяться в Рекомендаціях Rec (97) 13 [14]² та Rec (2005) 9³ Комітету міністрів Ради Європи (далі – Рекомендації). Вони містять принципи, якими необхідно керуватися при захисті свідків. Належне їх впровадження на національному рівні є гарантією поєднання ефективного та справедливого судочинства з одночасним убезпеченням свідків та потерпілих від незаконного впливу.

Так, у Законі викладено перелік осіб, які мають право на забезпечення захисту: особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень; потерпілий та його представник у кримінальному провадженні; в) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; г-1) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження персонал органу пробації; свідок; експерт, спеціаліст, перекладач і понятий; члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах статті 2, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у статті 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли

1 УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2017/semkiv.pdf>

2 Рекомендація N R (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_870

3 Рекомендація державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

виявленню, попередженню, припиненню злочинів. Рішення про застосування заходів безпеки може бути прийнято слідчим суддею у випадках, передбачених статтею 206 Кримінального процесуального кодексу України.

Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпеку осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні провадження знаходяться у провадженні податкової міліції або суду, забезпечує за їх рішенням відповідно орган служби безпеки, Державного бюро розслідувань, орган внутрішніх справ, орган Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України або орган чи установа виконання покарань, слідчий ізолятор. Безпеку особи, взятої під захист, якщо її тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження.

Якщо процесуальні засоби захисту частково визначено в Кримінальному процесуальному кодексі України та часто використовуються на практиці, то із застосуванням непроцесуальних засобів виникають труднощі. «Програма захисту свідків» як інститут в Україні не застосовується, фактично у національному законодавстві та практиці захисту свідків використовуються тільки окремі її елементи, незважаючи на практику її впровадження у більшості країн Європи.

У Законі процесуальні та непроцесуальні заходи не розмежовані, їх вичерпний перелік не надано, проте виокремлено наступні – особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності, зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд. Тобто захист надається сторонам та їх близьким особам. Водночас Рекомендації чітко розрізняють категорії «свідок» та «особа, яка співпрацює зі слідством». Останнім є будь яка особа, яка притягується до кримінальної відповідальності, тобто є підозрюваною, обвинуваченою чи засудженою. Дані поняття важливо розмежовувати, оскільки, очевидно, до свідків (потерпілих) можуть бути застосовані засоби захисту, що не є застосовними до «осіб, які співпрацюють за слідством». Закон не проводить розмежування, відповідні положення є загальними для обох категорій осіб, а вибір засоби захисту залишається на розсуд уповноваженого органу.

Фактично, процесуальні засоби захисту передбачені КПК України, їх часто застосовують на практиці, проте складнощі пов'язані з тактико-технічним аспектом їх застосування — необхідні спеціально навчені люди, які мають досвід роботи зі свідками та жертвами злочину.

Непроцесуальні заходи потребують існування в Україні відповідного інституту захисту свідків або інакше, як – програми захисту свідків (далі- ПЗС). Окремі елементи ПЗС можна простежити в базовому законі, проте важко провести розмежування між процесуальними та непроцесуальними заходами, адже прийняття рішення про їх застосування завжди відбувається в рамках процесуальних дій згідно з КПК слідчим, прокурором, суддею.

Згідно з п. 28 Рекомендацій РЄ (2005) 9 підрозділи по захисту свідків повинні мати певну оперативну автономію і не брати участі в підготовці справи чи розслідуванні, однак існуючі в Україні підрозділи по забезпеченню безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, знаходяться у структурі слідчих чи оперативних підрозділів і відповідно до параграфа 2 Кримінального процесуального кодексу України фактично є стороною обвинувачення та не завжди наділені необхідною автономією. Жодного органу, що координував би роботу підрозділів вказаних органів по захисту свідків, в Україні не існує, як і єдиного обліку взятих під захист осіб.

В Україні відповідними органами надається переважно лише особиста охорона та охорона майна. За даними експерта програми реформування правоохоронної та судової систем Українського інституту майбутнього Деніса Монастирського, який презентував концепцію⁴ закону про захист свідків в кримінальному судочинстві, так званий "Закон Аміни Окуєвої", у 2017 р. в Україні здійснювалися довготривалі заходи захисту стосовно близько 300 осіб (понад чверть з них не були свідками, а працівниками суду або правоохоронних органів). Як правило, захист свідків здійснювався шляхом надання їм фізичної особистої охорони — чотирьох-шести спец призначенців, які по чергово супроводжують свідка (та його родину). Таким чином, для захисту 300 осіб потрібно 1200 професійних охоронців, які фінансуються за рахунок платників податків. Захист одного свідка коштує державі, мінімум, 1,5 млн грн на рік. Таким чином,

4 Концепція ЗУ про захист свідків - <https://www.uifuture.org/post/zahist-svidkiv-v-ukraini-uif-prezentuvav-koncepciu-novogo-zakonu/>

лише на особисту охорону держава витрачає щороку до 500 млн.грн. (без охорони майна). Але головне те, що фізична особиста охорона не забезпечує від збройних нападів у людних місцях, підривів автомобіля чи місця проживання свідка. Свідки часто свідомо відмовляються від охорони розуміючи, що вона буде не спроможна захистити їх від небезпеки.

Концепцією пропонувалося створення Національної служби державного захисту осіб, яка б забезпечувала безпеку цінних свідків, потерпілих або підозрюваних⁵.

2. Міжнародний досвід

В багатьох країнах світу діють ПЗС. Ці програми передбачають систему процесуальних гарантій, засобів та заходів, що у сукупності перешкоджають будь якому протиправному посяганням на життя та здоров'я, майно зазначених осіб та їх близьких.

В США функціонує ефективна система підтримки жертв злочинів та громадян, які добровільно співпрацюють із правоохоронними органами та ризикують зазнати посягань злочинців. Передумовою її створення стала боротьба з американсько-італійською мафією у 1960-х роках, а першим свідком був Джозеф Валачі — перший член італо-американської мафії, який наважився свідчити в суді. Взамін на детальні покази про внутрішню структуру мафії він отримав особистих охоронців довічно, утримувався в особливих умовах, був обмежений у спілкуванні через спеціально визначених осіб⁶.

У 1970 році у США був прийнятий закон «Про контроль за організованою злочинністю», який наділяв Генерального прокурора США правом виділяти кошти на забезпечення захисту свідків, котрим загрожує небезпека. У подальшому, на виконання вищезазначеного закону, в США було прийнято низку правових актів, що сприяли розвитку інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а саме: Програма щодо захисту свідків (1982), закони «Про захист жертв і свідків злочинів» (1982), «Про реформу системи забезпечення безпеки свідків» (1984), «Про контроль за злочинністю» (1984), «Про права потерпілих і реституції» (1990). Програма щодо захисту свідків (1982) закріпила за правоохоронними органами повноваження щодо створення свідкові особливих умов для забезпечення його безпеки. Зокрема, згідно з цією Програмою, захист може здійснюватися у випадках, коли свідок надає усю відому йому інформацію для здійснення правосуддя; свідок і члени його сім'ї, які беруть участь у кримінальному процесі, ризикують життям; можлива повна або часткова компенсація владою штату або місцевими органами коштів на організацію заходів безпеки⁷.

Законом «Про захист жертв і свідків злочинів» також передбачено кримінальну відповідальність за здійснення таємного впливу на жертву чи свідка злочину, удосконалено механізм відшкодування завданих збитків особам, які постраждали від злочину. Відповідно до цього закону за залякування або замах на залякування передбачено накладення штрафу у розмірі 250 000 доларів США або позбавлення волі на строк до 10 років чи застосування обох видів покарання одночасно. У подальшому цей закон було доопрацьовано і у 1984 році прийнято закон «Про реформу системи забезпечення безпеки свідків» і закон «Про контроль за злочинністю», яким було істотно розширено коло осіб, щодо яких мають застосовуватися заходи безпеки.

Система захисту свідків у США є багаторівневою. Участь у забезпеченні безпеки свідків беруть як федеральні органи влади, так і органи влади штатів, окремих муніципальних служб (Служба маршалів – безпосередньо здійснює заходи, спрямовані на забезпечення безпеки свідків; приміщення для переселення учасників кримінального процесу надає влада штатів; органи влади графств та окремих міст вирішують питання щодо працевлаштування свідків).

Федеральна програма безпеки свідків (WITSEC)⁸ протягом 30 років підпорядковується Службі судових приставів. Основним елементом її роботи є секретність і постійне переміщення. Також практикується зміна особистих даних свідків та членів їх сімей. Зважаючи на суттєву затратність Програма діє лише на незначну кількість осіб, зважаючи на критерії, це особи, які знаходяться в особливо небезпечному стані.

У Канаді та Австралії діють аналогічні федеральні програми, які співіснують з програмами, встановленими окремими штатами.

5 <https://www.uifuture.org/post/zahist-svidkiv-v-ukraini-uif-prezentuvav-koncepciu-novogo-zakonu/>

6 https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%87%D0%B8_%D0%94%D0%B6%D0%BE

7 <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-96/pdf/STATUTE-96-Pg1248.pdf>

8 https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Federal_Witness_Protection_Program

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

У ФРН уперше було застосовано заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства під час розслідування злочинів, вчинених мотоциклетними бандами у Гамбурзі в середині 1980-х років. В подальшому їх систематично здійснює Федеральне управління кримінальної поліції. Суттєве розширення прав потерпілого у кримінальному процесі було закріплене в законі «Про захист жертви», який набув чинності у 1987 році. У зв'язку з цим КПК було доповнено новим розділом «Інші права потерпілого». Застосування заходів забезпечення безпеки свідків ґрунтувалось на кримінально-правових принципах, які регулюють діяльність поліції, зокрема принципу крайньої необхідності. Однак за потреби їх розширення (збільшення обсягу та урізноманітнення) німецькі фахівці дійшли висновку, що наявної нормативної бази недостатньо для вирішення цієї проблеми.

У 1998 році у ФРН прийнято закон «Про регулювання питань забезпечення безпеки свідків, яким загрожує небезпека», згідно з яким до осіб, які підлягають захисту, належать свідки (потенційні свідки), які дають або можуть дати істотні показання з метою розкриття особливо тяжких злочинів, зокрема насильницьких злочинів терористичного характеру та інших, вчинених організованими групами, а також їхні родичі та близькі, якщо їхньому життю, здоров'ю чи добробуту загрожує небезпека. Цим законом було передбачено процедуру прийому до програми захисту свідків і після її завершення. Застосований захід захисту свідка може бути скасовано, якщо особа досягла його реалізації шляхом обману, погрози, підкупу, умисного надання недостовірних чи неповних даних. Цим законом передбачено такі заходи забезпечення безпеки свідків як використання відеозапису показань свідків, особливо дітей, потерпілих від насильницьких злочинів; забезпечення конфіденційності персональних даних свідків на всіх стадіях кримінального судочинства; надання юридичної допомоги потерпілим та свідкам.

З 1 січня 2002 року у ФРН діє закон «Про узгодження захисту вразливих свідків», що розкриває безпосередній механізм забезпечення безпеки свідків. Відповідно до пункту 1 § 1 («Сфера застосування»)⁹ цього закону право на забезпечення безпеки має особа, без показань якої встановлення фактичних обставин у кримінальному процесі або з'ясування місцезнаходження обвинуваченого є суттєво утрудненими або неможливими, за умови отримання згоди особи та у разі загрози її життю, здоров'ю, свободі чи особистому майну. Забезпечення захисту особи згідно з цим законом покладено на підрозділи поліції або відповідно до федерального права (на підставі законів земель) на відповідні установи захисту свідків. Відповідні органи та підрозділи поліції мають у своєму розпорядженні значні фінансові та матеріальні ресурси, що в межах наявної програми захисту уможливають забезпечення цілодобової безпеки свідків. Окрім забезпечення безпеки та фізичної недоторканості особи, значні зусилля зазвичай спрямовано на нормалізацію її психологічного стану. Це є певною запорукою отримання правдивих показань особи, яка почуватися захищеною від спроб залякування, погроз, а також їх можливої реалізації.

Програмою захисту свідків у ФРН також передбачено низку вимог, які мають виконувати обидві зацікавлені сторони, а саме: добровільність участі особи у програмі захисту свідків; здійснення регулярного контролю за укладеними домовленостями; спрямованість матеріальної та фінансової допомоги в межах захисту на підтримання відповідного рівня забезпечення, а не на збагачення підзахисної особи; двостороння відповідальність за забезпечення режиму конспірації щодо всіх ужитих заходів захисту свідка тощо.

У ФРН, як і в США, розроблено комплексні програми, створено спеціальні підрозділи, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь і сприяють кримінальному судочинству. Наведені інститути мають багато спільного: поєднання процесуальних гарантій забезпечення безпеки з фізичним захистом осіб, їх майна та близьких; визначення категорій злочинів, за якими може бути застосований захист; визначення критеріїв «придатності» свідка до співпраці та поширення на нього захисту; гарантування фінансової та психологічної допомоги особам; використання методу зміни персональних даних; системний характер вживаних заходів: допомогу особі надають як урядові служби так і органи місцевого самоврядування (штату/округу).

Серед заходів захисту в США застосовуються переселення на нове місце проживання свідка (його родини, близьких через яких може здійснюватися тиск) і забезпечення його іншими засобами захисту, якщо існує загроза його життю; видача свідку нових документів, що засвідчують особу; виплата грошей на життєво необхідні витрати (наприклад, переїзд); надання допомоги з працевлаштування тощо. Застосовуються також інші заходи для фізичного та соціального захисту, серед яких є заборона розголошення інформації про свідка та його місце проживання. Порушення заборони вважається федеральним злочином. Заходи щодо захисту свідків і потерпілих, які передбачають серйозні зміни в житті підзахисної особи (повна заміна біографії,

⁹ ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

пластична операція), застосовуються переважно щодо тих осіб, яким потрібен захист і після судового розгляду, та лише в тих випадках, коли застосування інших засобів захисту є неефективним або недостатнім.

Головна особливість при застосуванні вказаних заходів є їх комплексний характер. Доктрина США робить ставку умовно на «якість» свідка та важливість його показань. Тому програма захисту свідків має обмежений характер, охоплює не більше 360 осіб на рік. Водночас, це компенсується дійсно якісним захистом: до свідка обов'язково застосовується зміна місця проживання, прізвища, видаються нові документи та фінансова допомога. З особою, яка бере участь в програмі, укладається відповідний договір (меморандум), який визначає зобов'язання як з боку держави, так і з боку свідка. Серед них: показання в обмін на захист, обов'язок дотримуватися вимог правоохоронних органів (не відвідувати публічні місця, не спілкуватися з визначеними особами).

Взагалі у США застосовуються різні форми в рамках програми. Наприклад, у Нью-Йорку, діє спеціальна телефонна лінія зв'язку для жертв злочинів. Зателефонувавши, людина, яка піддалася нападу злочинців, може з'ясувати, де відбуваються покарання її кривдники, а також строки їхнього звільнення. Будь-який клієнт цієї телефонної служби сповіщення може зареєструвати спеціальний пароль, і тоді комп'ютерна система зв'яжеться з ним через 10 хвилин після звільнення ув'язненого. Якщо абонент не відповість, комп'ютер буде дзвонити йому щопівгодини протягом доби.

Залежно від рівня небезпечності обставин, в яких опиняється особа, італійське законодавство надає різноманітні види захисту та допомоги. Відповідна спеціальна програма містить наступні її різновиди: розміщення співпрацюючої особи у безпечному місці; збройний супровід під час її пересування; щомісячну допомогу, що відповідає середньому прожитковому мінімуму, або попередньому рівню життя до включення у програму; державну медичну допомогу; за необхідності – надання нових документів, що засвідчують особу для членів усієї сім'ї. Таким чином, італійський підхід спирається на оцінку рівня небезпеки, що загрожує особі, в той час як доктрина США базується на «пріоритеті свідка», не диференціюючи заходи захисту залежно від характеру загроз.

Існують певні відмінності в організації механізму ПЗС в зарубіжних державах. По-перше, перелік злочинів, під час провадження за фактами яких може застосовуватись ПЗС, є неоднаковим у кожній державі. Так, позапроцесуальні заходи захисту свідків у Бельгії та Італії можуть використовуватись тільки у випадках певних злочинів, в той час як згідно з законодавством Литви вони можуть бути використані за тяжкі злочини. Кількість осіб, до яких застосовано ПЗС, у різних країнах є різною залежно від загроз, що існують. Наприклад, у 2005 році налічувалося близько 5000 учасників італійської ПЗС (більше 1000 свідків та майже 4000 їхніх родичів), що становить 91 особу на мільйон жителів. У Німеччині й Нідерландах кількість учасників того ж року за різними оцінками становить від однієї до трьох осіб на мільйон жителів. В Україні перелік кримінальних правопорушень, під час здійснення провадження у яких можуть застосовуватись заходи забезпечення безпеки, відсутній.

Відмінним є місце в системі органів державної влади, структури, що забезпечує безпеку свідків. Якщо у деяких країнах, у тому числі Австрії, Словаччині та Великобританії, захист свідків забезпечується поліцією, то в інших (наприклад, Нідерландах) програми діють у рамках виконавчої або судової влади.

Різними є підходи до визначення осіб, уповноважених на прийняття рішення про забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні. В окремих країнах рішення щодо застосування заходів безпеки приймається однією посадовою особою (міністр юстиції, прокурор чи керівник поліції). У Німеччині рішення щодо включення у програму або виключення з неї приймаються підрозділом, що забезпечує безпеку осіб, та державним обвинувачем. Однак передові практики європейських держав передбачають створення міжвідомчої Комісії, яка приймає рішення про включення свідка до програми захисту. Так, в Італії та Бельгії ПЗС реалізується багатопрофільними органами: комісією в складі заступника державного секретаря Міністерства внутрішніх справ, суддів, прокурорів, експертів у сфері організованої злочинності.

Наприкінці XX століття міжнародна спільнота почала активне обговорення набутого досвіду та створення загальних принципів та рекомендацій. Це пов'язано із транскордонним характером багатьох тяжких та особливо тяжких злочинів (особливо тероризму) та загальною глобалізацією, а в Європі — необхідністю уніфікації законодавства та співробітництва держав в рамках ЄС.

У 1983 році прийнято Європейську Конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів¹⁰; у 1985 – Рекомендації № R (85) 11 щодо становища потерпілого у рамках кримінального права і процесу¹¹; у 1987 – Рекомендації № R (87) 21 про надання допомоги жертвам і запобігання віктимізації. Найбільшу увагу у Рекомендаціях приділено жертві злочину, оскільки головне їх спрямування – зміцнення довіри до правосуддя. Зокрема йдеться про необхідність відшкодування завданої потерпілому фізичної,

¹⁰ http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_319

¹¹ http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_127

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

психологічної, матеріальної і соціальної шкоди, а також про заходи, які доцільно вживати задля заохочення жертви до співпраці з правоохоронними органами

В Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям щодо становища потерпілого у рамках кримінального права і процесу та стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу рекомендовано визначити, на які з наявних громадських та приватних організацій доцільно покласти функцію сприяння жертвам злочинів. Таке сприяння передбачає можливість надання термінової допомоги, а саме: фізичного захисту від помсти злочинця; тривалої медичної, психологічної, соціальної та матеріальної допомоги; правової підтримки, спрямованої на запобігання потенційній віктимізації; сприяння під час кримінального судочинства.

3. Вирішення проблеми

Європейські країни та США виробили узагальнені стандарти з питань захисту свідків (Загальні критерії та принципи).

Стандарти захисту свідків в країнах ЄС:

- Забезпечення безпеки застосовуються лише у справах щодо тяжких, особливо тяжких злочинів (передусім у справах про тероризм, організовану злочинність);
- Основою для включення до програми захисту свідків є високий рівень загрози та критична «вага» показань свідка для розслідування справи;
- Основні заходи захисту: переселення, зміна особистих даних особи (свідкам надають психологічну, матеріальну, організаційну допомогу (переїзд, опанування нової професії).

Метою законодавчих пропозицій є імплементація у національне законодавство досвіду та здобутків країн Європейського Союзу (Фінляндії, Латвії, Естонії) та США у сфері забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, приведення функціонування існуючої системи забезпечення безпеки України у відповідність до реалій сьогодення та оптимізації використання коштів державного бюджету, призначених на ці цілі.

Комітет міністрів Ради Європи рекомендує, щоб кожна держава керувалась такими загальними принципами: необхідні законодавчі та практичні заходи мають бути прийняті для забезпечення добровільного надання свідчень та захисту свідків від будь-яких посягань; за акти залякування свідків і близьких до них людей має передбачатися покарання як за окремих кримінальний злочин або як складова частина злочину щодо використання незаконних погроз; необхідно заохочувати свідків повідомляти компетентним органам будь-яку інформацію, що стосується кримінальних злочинів, а потім давати свідчення у суді; працівники системи кримінального правосуддя повинні мати належну підготовку для випадків, коли свідки потребуватимуть заходів захисту, а також нормативні документи, якими слід керуватись; всі етапи процедур, що стосуються прийняття, здійснення, зміни та скасування заходів захисту, повинні зберігатися в таємниці; за несанкціоноване розкриття цієї інформації має передбачатись кримінальна відповідальність; під час здійснення заходів захисту слід також брати до уваги необхідність забезпечення належного балансу з принципом захисту прав і очікувань потерпілих.

Враховуючи вищезазначене Україна потребує комплексного підходу, що включає низку необхідних заходів, а саме:

- *Внесення змін до Законів України («Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів»; «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»); «Про оперативно-розшукову діяльність»; «Про запобігання корупції», «Модельний закон про державний захист потерпілих, свідків та інших осіб, які сприяють кримінальному судочинству», «Кримінальний процесуальний кодекс України»)* - в частині розробки дієвого механізму повідомлення особи щодо якої потребується застосування безпеки, в частині розширення повноважень компетентних органів, що вправі здійснювати захист свідків, в частині захисту осіб після судового процесу, в частині розподілу заходів безпеки в залежності від злочину та ступеню небезпеки, інші;
- *Здійснення модернізації діючих інструкцій, порядків, наказів щодо здійснення фінансування заходів безпеки відповідними органами;*
- *Розробка програм навчання спеціально-уповноважених осіб сучасним методикам здійснення захисту осіб;*

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

4. Комунікаційна стратегія

Комунікаційна стратегія може включати наступні елементи:

- Створення груп стейкхолдерів відповідно до запропонованих альтернатив;
- Просування ідей законодавчих змін щодо захисту осіб під час та після судового процесу через медіа (новини, публікації, пости в соцмережах, експертні думки та інше);
- Проведення консультацій і переговорів із низкою громадських організацій, які займаються політиками щодо вдосконалення кримінального судочинства;
- Розробка дорожньої карти щодо імплементації законодавчих пропозицій;
- Проведення “круглого столу”.

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

Список використаної літератури:

1. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні / Т. Семків // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2017. – № 3(15). – С. 119–128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2017/semkiv.pdf> Тарас СЕМКИВ
2. Качмар Б. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///Users/nikolay/Downloads/Pis_2015_6\(2\)_34.pdf](file:///Users/nikolay/Downloads/Pis_2015_6(2)_34.pdf)
3. Качмар Б. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9754/98473.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Рекомендація N R (2003) 13 Комітету міністрів Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_870
5. Рекомендація Rec (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2005_9_2005_04_20.pdf
6. ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - http://apnl.dnu.in.ua/1_2019/46.pdf
7. Крамаренко Ю.М. Шляхи вдосконалення процесуального забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Вісник Запорізького юридичного інституту. Запоріжжя, 2004. № 2. С. 245–252.
8. Фитцджеральд Д. Программа обеспечения безопасности свидетелей. Правоохранительная деятельность в США. М., 1998. С. 174–177.
9. Victim and Witness Protection Act of 1982. – Public Law. 97-291-Oct.12/1982 (Закон «Про захист жертв і свідків злочинів» від 1982 р.)
10. Zeugenschutz – Harmonisierungsgesetz. URL: <https://www.polizei.bayern.de> (дата звернення: 20.12.2018).
11. Золовкін С. Как защищают свидетелей в Германии. Столичные новости. 2007. № 43 (480).

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку